

УДК 316.356.4(477+520)+316.7

DOI <https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.3.17>**Вацик Юлія Русланівна,***аспірант відділу філософії культури, етики та естетики**Інституту філософії імені Г.С. Сковороди Національної академії наук України**orcid.org/0000-0001-9528-9414**julia.vatsyk@gmail.com*

ВІЙНА ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЯПОНІЇ

У статті аналізується війна як структурний елемент національної ідентичності на прикладі України та Японії. Основна мета дослідження – показати, що війна, попри відмінність соціокультурних і воєнних досвідів цих країн, однаково виявляється глибинним чинником формування національної самосвідомості. Методологічно робота поєднує порівняльно-теоретичний аналіз із використанням напівструктурованих експертних інтерв'ю (жовтень 2023 – лютий 2024), проведених із представниками релігійної та наукової сфер обох країн, які виступили евристичним джерелом для подальших інтерпретацій. Теоретична рамка поєднує ідею «уявної спільноти» Б. Андерсона та уявлення про культурну пам'ять як чинник часової безперервності національної ідентичності (Я. Ассман) із дослідженнями ролі війни в націєтворенні (Дж. Гатчінсон, К.-С. Рійновеану, П. Фінні, Д. Блек).

В українському контексті війна виступає активним і видимим конструктором колективного досвіду, який формує національну ідентичність. Це виявляється в офіційних і неофіційних меморіалах, повсякденних ритуалах вшанування, широкомасштабних волонтерських ініціативах тощо. У різних історичних обставинах війна охоплює нації по-різному. Зокрема, японський кейс демонструє протилежний механізм – режим структурної амнезії й вибіркового забуття після поразки Другої світової війни. Окупаційна політика, прийняття пацифістської Конституції та меморіалізація жертв атомних бомбардувань сформували наратив жертви й утвердили цінність миру. Забуття агресивної складової частини історії стало стратегією конструювання нової національної ідентичності, що підкреслює пацифізм і віктимність.

Результати проведеного дослідження демонструють, що війна як структурний чинник національної ідентичності здатна діяти одночасно у двох режимах – активному та пасивному, але в будь-якому разі залишається присутньою «за лаштунками» унікального культурного коду кожної нації. Незалежно від того, чи йдеться про активну героїзацію пам'яті або ж про стратегічне забуття, війна закладає в колективну свідомість ті цінності, ритуали та уявлення про належність до спільноти, без яких неможлива довготривала єдність. Такий підхід дозволяє розглядати війну не лише як епізод історії, а як постійний динамічний чинник, що формує й трансформує національну ідентичність.

Ключові слова: війна, національна ідентичність, забуття, культурна пам'ять, наративи, уявні спільноти, російсько-українська війна, Україна, Японія.

Vatsyk Yuliia,*Postgraduate Student at the Department of Philosophy of Culture,**Ethics and Aesthetics**H. S. Skovoroda Institute of Philosophy, National Academy of Sciences of Ukraine**orcid.org/0000-0001-9528-9414**julia.vatsyk@gmail.com*

WAR AS A STRUCTURAL ELEMENT OF NATIONAL IDENTITY: PERSPECTIVES FROM UKRAINE AND JAPAN

This article examines war as a structural element of national identity through the cases of Ukraine and Japan. It argues that, despite the countries' contrasting sociocultural and wartime experiences, war consistently emerges

as a profound factor in shaping national self-consciousness. Methodologically, the study combines comparative-theoretical analysis with the use of semi-structured expert interviews (October 2023 – February 2024) conducted with representatives of the religious and academic spheres in both countries, which served as a heuristic source for interpretation. The theoretical framework combines Benedict Anderson's concept of the "imagined community" and Jan Assmann's notion of cultural memory as a factor in the temporal continuity of national identity with studies of the role of war in nation-building (P. Fennell, D. Black, J. Hutchinson).

In the Ukrainian context, war acts as an active and visible constructor of collective experience that shapes national identity. This manifests itself in official and unofficial memorials, everyday acts of commemoration, large-scale volunteer initiatives, and so on. Under different historical circumstances, war envelops nations in distinct ways. In particular, the Japanese case illustrates the opposite mechanism—a regime of structural amnesia and selective forgetting following defeat in the Second World War. Occupation policies, the adoption of a pacifist constitution, and the memorialization of the victims of the atomic bombings have produced a victim-narrative and affirmed the value of peace. The erasure of the aggressive dimension of history became a strategy for constructing a new national identity that emphasizes pacifism and victimhood.

The results of this study demonstrate that war, as a structural factor of national identity, can operate simultaneously in two modes—active and passive—yet in any case remains present "behind the scenes" of each nation's unique cultural code. Whether through active heroization of memory or through strategic forgetting, war embeds in the collective consciousness those values, rituals, and notions of belonging to the community without which long-term unity would be impossible. This approach allows us to view war not merely as a historical episode but as a constant, dynamic factor that shapes and transforms national identities.

Key words: war, national identity, forgetting, culture, narratives, imagined communities, Russo-Ukrainian War, Ukraine, Japan.

Вступ. Війна в Україні щодня забирає людські життя й ставить перед суспільством глибинні екзистенційні питання про життя та смерть. Щоб осмислити ці виклики і виявити спільні та унікальні риси українського й японського досвіду переживання смертності, були проведені глибинні інтерв'ю з українськими експертами та представниками культури абсолютно іншого контексту – Японії. Хоча питання безпосередньо не стосувалися збройних конфліктів, у розмовах неодноразово виринали теми російсько-української та Другої світової війни, що засвідчило їх центральну роль і в сьогоденні. Інтерв'ю слугували не просто джерелом прямих свідчень, а радше евристичним інструментом. Завдяки ним було виявлено латентні теми та питання, що стали фокусом даного порівняльного *case study* і зумовили подальші дослідження для виявлення місця війни як структурного елемента національної ідентичності.

Методологічно це дослідження спирається на експертні напівструктуровані інтерв'ю, проведені з жовтня 2023 по лютий 2024 року. У дослідженні взяли участь українські та японські експерти, які безпосередньо працюють із людьми й тонко відчують людську природу: буддійський монах Мібу Сіншйō, настоятель храму Дзюмьō-ін у Токіо; професор антропології Судзукі Нобутака з Цукубського університету; ігумен Савва Дубатовк, військовий

капелан з 2014 року; етнологиня Олена Боряк з Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф. Усі респонденти дали згоду на використання своїх імен та цитат. Інтерв'ю склалися з 22 запитань (3 з них мали суто технічний характер), згрупованих у 5 тематичних блоків:

- 1) смерть як сакральний акт;
- 2) сенс смерті для людини;
- 3) значення смертності в культурі;
- 4) пам'ять про людину після смерті;
- 5) пам'ять та меморіалізація.

Далі теоретичний аналіз поєднується із практичними інсайтами експертів, щоб показати, як саме війна може стати структурним елементом національної ідентичності: експліцитно – через героїзацію жертви в сучасній Україні або імпліцитно – через політику вибіркового забуття та пацифістські наративи в післявоєнній Японії.

Метою статті є показати, що війна функціонує як структурний елемент національної ідентичності на прикладі України та Японії, чий контрастні соціокультурні та воєнні досвіди дозволяють особливо виразно виявити цю закономірність.

Виклад основного матеріалу. Національна ідентичність – багатогранне явище, яке важко окреслити. Бенедикт Андерсон визначає націю як «уявну спільноту», адже «члени навіть найменшої нації ніколи не пізнають більшості

своїх співвітчизників, не зустрінуться з ними і навіть не чутимуть про них, проте у свідомості кожного формується образ їхньої спільноти» (Anderson, 1983/2006, с. 6). Ця соціальна сконструйованість дарує відчуття ідентичності й приналежності до національної групи.

Уявна спільнота формує колективне «Я» в просторі, тоді як пам'ять забезпечує його безперервність у часі. Ян Ассман в есе про культурну пам'ять пише: «Як соціальна конструкція минуле надає суспільствам, групам й індивідам своєрідну сполучну структуру, або діахронну ідентичність <...> Саме ця ідентичність дозволяє людству орієнтуватися як особисто, так і колективно стосовно майбутнього, минулого чи того й іншого. Завдяки нашій пам'яті ми здатні мислити в часових горизонтах, що виходять далеко за межі нашого народження й смерті» (Assmann, 2011, с. 15), тож культурна пам'ять є ключовим інструментом формування й підтримання національної ідентичності. Отже, нація як уявна спільнота конструюється не лише через видимі елементи – територію чи мову, – а й через спільні міфи та сакралізовану пам'ять про минуле у вигляді «святих дат», «героїв» і «великих жертв» воєн.

Як джерело глибоких травм і потужний механізм згуртування війна посідає особливе місце в культурній пам'яті. У процесі меморіалізації наративи минулого інтегруються в сьогодення, зміцнюючи відчуття приналежності до нації. Кармен-Соріна Рійновеану підкреслює, що «війна створює потужне відчуття спільної ідентичності, що об'єднує людей», а також що «концепт ідентичності інтегрує низку практик пам'яті та колективного згадування, які вказують на центральну роль війни та її досвіду в національній свідомості» (Rijnoveanu, 2023). Дрозджевські та ін. зосереджують увагу на практиках вшанування війни та конфлікту, які через місця пам'яті, комеморативні події та щоденний простір переплітають культурну пам'ять із національною ідентичністю. Авторки показують, як поєднання офіційних історичних наративів та індивідуальних переживань створює спільні історичні наративи, що просторово й темпорально закріплюють відчуття належності до нації (Drozdewski et al., 2019).

Своєю чергою інші дослідники звертали увагу на більш загальні механізми консолідації та побудови «Я» через досвід війни. Наприклад,

Патрік Фінні зазначає, що хоча мова, релігія, культура та традиції є ключовими елементами, війна традиційно була в основі побудови ідентичності, формуючи колективні національні почуття та відчуття власного «Я» (Finney, 2011). Джеремі Блек також говорить про відчуття спільноти: «війна, у формі образів насильства, відповідає на щось глибоке в людській психіці, принаймні стосовно формування ідентичностей. Вона допомагає визначити групи та забезпечує їм видиму цілісність» (Black, 2004, с. 17). Тобто, на його думку, війна сприяє консолідації суспільства, дозволяючи розмежувати «свій» і «чужий», що є глибинною основою національної ідентичності, де нація виокремлюється серед множини інших.

Джон Гатчінсон наголошує на зв'язку між увічненням війни та створенням націй як сакралізованих спільнот, які надають світу сенс і мету в умовах непередбачуваних змін (Hutchinson, 2017). У своїй статті *Thor's Hammer: How warfare enables and disables nation formation* (2025) Гатчінсон глибоко аналізує ключову роль війни як рушійної сили у формуванні національних ідентичностей та пропонує чотири механізми, через які війна сприяє націєтворенню:

- 1) створення засадничих національних міфів («міфомотеурів»);
- 2) формування стійких уявлень про «Іншого»;
- 3) об'єднання спільноти через досвід героїчної самопожертви;
- 4) закріплення політичних змін, що формують національний лад.

Ці чотири шляхи, на думку Гатчінсона, забезпечують націям історичну глибину, моральну легітимність і ритуальну основу. Вони ж сприяють культурній спадкоємності в умовах радикальних змін (Hutchinson, 2025).

Цю теоретичну рамку підтверджують і наші емпіричні матеріали: у розмовах капелан Савва Дубатовк, який понад 10 років супроводжує військовослужбовців на лінії фронту, наголошував на глибинному зв'язку війни та відчуття «розчинення» в нації. Він розповідає: «У “Молитві українського націоналіста” сказано: “Я хочу після смерті розлитись по твоїх горах, по твоїх річках, по твоїй природі” <...> Християнська традиція також вчить, що любов не вмирає, і людина, хоч душою переходить у вічність, усе одно присутня тут, у своїй нації». У контексті

військового досвіду цей зв'язок болю та ідентичності підтверджують і ветерани, зокрема в дослідженні *Perpetual War with the Brother Nation: An Analysis of Ukrainian Veterans, Cultural Identity and Historical Trauma* (Cancio et al., 2018). Саме переживання болю «як частина нації», про яке говорять ветерани, є вбудованим у колективний досвід нації, її історію виживання, боротьби та втрат.

Цей мотив героїчної смерті пронизує століття, як відзначає етнологиня Олена Боряк. В інтерв'ю Боряк підкреслює: «Про ОУН–УПА ... там же ж почесні були особливі, похорони, та ця героїчна смерть – це теж наша історія, це теж наша традиція, хоч і трохи відрізняється». Образ героя, що жертвує собою заради України, давно вкорінений у культурному коді й проявляється в мистецтві, колективній пам'яті та офіційній меморіалізації.

Війна в Україні як гранична ситуація змушує переосмислювати цінності й підносить героїчну самопожертву до морального імперативу. За Джоном Гатчінсоном (2025), війна конструює спільноту через ритуалізовану пам'ять про жертву, формуючи «спільноту долі», де участь у боротьбі постає не лише як патріотичний, а й як етичний обов'язок. Цей подвійний обов'язок – патріотичний та етичний – знаходить втілення в повсякденних практиках: добровільній волонтерській допомозі, підтримці захисників і постраждалих, а також у поширенні меморіальних ініціатив. Саме через ці дії громадяни демонструють не лише належність до нації, а й усвідомлення моральної відповідальності за спільну долю.

Рійновеану також зазначає: «Поразки, страждання, приниження чи великі військові перемоги залишають глибокі сліди в пам'яті людей і створюють підґрунтя для формування почуття ідентичності» (Rijnoveanu, 2023). Це важливий момент, який не можна упускати. Адже акцент зосереджений не лише на великих перемогах, а й на поразках, які запам'ятовуються й передаються, здатні тривалий час впливати на національну ідентичність і єдність. Проте, звісно, сприйняття й оцінка власної поразки залежать від статусу держави в конфлікті – чи була вона жертвою, чи агресором.

З початку російсько-української війни в 2014 році, а особливо після повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року, меморіалізація

в Україні значно посилилася: зросла кількість пам'ятників, офіційних і неформальних ритуалів та героїчних наративів, а потреба в них стала одним із ключових маркерів ідентифікації з українством.

Примітно, що як українські, так і японські експерти відзначали: сьогодення війна посилює національну ідентичність українців, тоді як в Японії після Другої світової війни не сформувалося подібного зв'язку між війною та ідентичністю – за винятком тенденції до витіснення й забуття воєнного досвіду. Набутака Судзукі зауважує: «Боюся, ми, японці, не настільки сильні морально, щоб сприйняти таку трагедію. Тому забуття може бути одним зі способів втішити наше серце.» Він багато говорить про амнезію. Мібу Сіншю ділиться: «Є ще деякі люди, які пережили Другу світову війну... Але коли ці покоління повністю зникнуть, це може здатися якимось казковим: «Чи справді це відбулося?» – так це виглядає в Японії». На тлі цього забуття респонденти підкреслювали значення пацифікації як нової основи японської ідентичності.

Заперечення японськими експертами ролі війни в національній ідентичності насамперед відображає нову культурну парадигму, в якій сформовано стратегію колективної пам'яті. Як носії цієї культури, респонденти говорять з перспективи пацифістського дискурсу, де дистанціювання від воєнної теми сприймається як акт самозахисту. Водночас саме прагнення відмежуватися від мілітаризму вказує на глибинний вплив поразки та окупації: пацифізм постає не просто як ідея, а як прямий наслідок досвіду війни. Отже, навіть відмова від воєнної пам'яті є частиною ширшого наративу, створеного відповіддю на катастрофу Другої світової війни.

Цей контраст особливо яскраво проявляється в офіційному підході Японії до історичної травми. Після поразки країна перейшла від мілітаристської моделі до наративу, заснованого на мирі та демократії. На це суттєво вплинула окупація Японії під проводом США, під час якої в конституції було закріплено пацифізм і демократичні цінності. Водночас у суспільній свідомості закарбувалося відчуття жертви, а не агресора – «віктимна» ідентичність, яка впливала та продовжує впливати на наративи і політику (Nakano, 2018). Це стало поштовхом до радикальних соціальних змін, характерних

для багатьох країн після Другої світової війни. Якщо в довоєнній Японії життя і смерть обрамлялися системами обов'язку та честі – *он* (恩, обов'язок вдячності) і *гірі* (義理, моральний обов'язок) перед сюзеренами, зокрема імператором (Benedict, 1989, сс. 99-117), то в повоєнний період культ самопожертви через обов'язок втратив сакральний статус.

Процес *структурної амнезії* (Barnes, 1947/1990) видаляє з колективної пам'яті японців негативні епізоди історії їхньої держави. На цьому тлі через національні заходи, дні пам'яті та освітню політику укріплюються пацифістські та віктимні наративи, які уникають незручних аспектів Другої світової війни й зосереджуються передусім на трагедіях Хірошіми та Нагасакі. Як зауважує Ліза Йонеяма, там пам'ять про Хірошіму концентрується на стражданнях мирного населення, а не на відповідальності держави за воєнні злочини, тож «вшанування пам'яті стає формою забуття» (Yoneyama, 1999). Це своєрідне «перенавчання» свідомості формує в молодих японців уявлення про необхідність захисту миру та запобігання майбутнім конфліктам, одночасно звільняючи національну ідентичність від тягара колективної провини.

Японія розробила унікальний механізм відбору пам'яті, коли одні трагедії виходять у публічний фокус, а інші залишаються поза увагою. Хоча війна начебто витіснена з офіційного дискурсу, саме це витіснення у формі декларованого пацифізму та віктимної позиції є реакцією на досвід поразки та атомного бомбардування, а не випадковим упущенням. Бути нацією, яка не воює, бути «жертвою» атомного удару, а не агресором – ці наративи формують глибинну ідентичність поколінь, показуючи, що навіть заперечення війни в колективній свідомості є наслідком її впливу.

Незалежно від того, чи війна проявляється в національній ідентичності експліцитно – як в Україні через героїчні наративи, меморіалізацію та моральний імператив самопожертви, – чи імпліцитно – як у сучасній Японії через патос пацифізму та віктимної амнезії, вона залишається «скелетом» цієї ідентичності. В обох випадках війна задає основні уявлення про «ми»: в одному – через пряму мобілізацію спільноти, у другому – через стратегічне витіснення та ремодельовання пам'яті. Незалежно

від того, як саме суспільство реагує на досвід конфлікту, форма може змінюватися, проте суть залишається незмінною: війна завжди виступає структурним елементом національного «Я».

Висновки. Отже, на прикладі сучасних України та Японії було виявлено, що війна виступає глибинним, «тіньовим», але визначальним структурним елементом національної ідентичності, як у випадку збереження гострого контексту бойових дій, так і тоді, коли нація прагне заспокоїти власну пам'ять через політику вибіркового забуття. В Україні активне збереження спогадів про загиблих, сакралізація самопожертви та ритуалізація втрат концентрують колективну увагу на героїзмі та формують потужне відчуття «спільноти долі». Це, наприклад, проявляється в офіційних меморіалах і щоденних практиках пам'яті, у відчутті, що біль і жертвність – не лише наслідок, а й спосіб буття українцем.

Натомість у повоєнній Японії поразка та катастрофічні враження Другої світової війни спричинили зміну наративу: від мілітаристської до пацифістської ідентичності. Структурна амнезія й віктимізація (зосередження на ролі жертви ядерних бомбардувань) у парі з новою конституційною нормою про відмову від війни забезпечили формування національної свідомості, в якій мир і демократичні цінності виступають фундаментальними. Забуття як стратегія пам'яті, хоч і відсуває війну з публічного дискурсу, водночас робить її невидимим, але незмінним чинником самоусвідомлення японців.

Таким чином, мовчання і героїзація виявляються не протилежними, а доповнювальними відповідями на одні й ті ж екзистенційні виклики війни. У будь-якій формі – активній чи пасивній – війна проникає в культурний код нації, задаючи їй контури минулого, формулюючи уявлення про «своїх» та «чужих», задаючи моральні орієнтири й ритуали. Навіть якщо післявоєнне покоління прагне стерти болісні спогади, пам'ять про війну не зникає, а трансформується й модернізується у відповідні соціальні та політичні практики. Отже, війна, незалежно від способу її меморіалізації чи витіснення, продовжує працювати «за лаштунками» національної самосвідомості, визначаючи ключові цінності, ритуали та уявлення про спільність у довготривалій перспективі.

Список використаних джерел:

- Anderson, B. (2006). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism* (3rd ed.) [Originally published 1983]. Verso.
- Assmann, J. (2011). Communicative and cultural memory. In P. Meusburger, M. Heffernan, & E. Wunder (Eds.), *Cultural memories, knowledge and space* (Vol. 4, pp. 15–27). Springer. https://doi.org/10.1007/978-90-481-8945-8_2
- Barnes, J. A. (1990). Postscript: Structural amnesia [Originally published 1947]. In *Models and interpretations: Selected essays* (pp. 227–228). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511521003.016>
- Benedict, R. (1989). *The Chrysanthemum and the sword: Patterns of Japanese culture*. Houghton Mifflin Harcourt Company.
- Black, J. (2004). *Rethinking military history*. Routledge.
- Cancio, R., Kuptsevykh-Timmer, A., & Omori, M. (2018). Perpetual war with the brother nation: An analysis of Ukrainian veterans, cultural identity and historical trauma. *Journal of War & Culture Studies*, 13(3), 219–236. <https://doi.org/10.1080/17526272.2018.1558536>
- Drozdowski, D., Waterton, E., & Sumartojo, S. (2019). Cultural memory and identity in the context of war: Experiential, place-based and political concerns. *International Review of the Red Cross*, 101(910), 251–272. <https://doi.org/10.1017/S1816383119000110>
- Finney, P. (2011). *Remembering the road to World War Two: International history, national identity, collective memory*. Routledge.
- Hutchinson, J. (2017). *Nationalism and war*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198798453.001.0001>
- Hutchinson, J. (2025). Thor's hammer: How warfare enables and disables nation formation. *Nations and Nationalism*, 31(2), 293–308. <https://doi.org/10.1111/nana.13010>
- Nakano, K. (2018). History, politics, and identity in Japan. In K. Clements (Ed.), *Identity, trust, and reconciliation in East Asia: Dealing with painful history to create a peaceful present* (Rethinking Peace and Conflict Studies, pp. 201–222). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-54897-5_9
- Rijnoveanu, C. S. (2023). Military history and collective identity. In A. M. Sookermany (Ed.), *Handbook of Military Sciences* (pp. 1–20). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-02866-4_92-1
- Yoneyama, L. (1999). *Hiroshima Traces: Time, Space, and the Dialectics of Memory* (1st ed.). University of California Press.

References:

- Anderson, B. (2006). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism* (3rd ed.) [Originally published 1983]. Verso.
- Assmann, J. (2011). Communicative and cultural memory. In P. Meusburger, M. Heffernan, & E. Wunder (Eds.), *Cultural memories, knowledge and space* (Vol. 4, pp. 15–27). Springer. https://doi.org/10.1007/978-90-481-8945-8_2
- Barnes, J. A. (1990). Postscript: Structural amnesia [Originally published 1947]. In *Models and interpretations: Selected essays* (pp. 227–228). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511521003.016>
- Benedict, R. (1989). *The Chrysanthemum and the sword: Patterns of Japanese culture*. Houghton Mifflin Harcourt Company.
- Black, J. (2004). *Rethinking military history*. Routledge.
- Cancio, R., Kuptsevykh-Timmer, A., & Omori, M. (2018). Perpetual war with the brother nation: An analysis of Ukrainian veterans, cultural identity and historical trauma. *Journal of War & Culture Studies*, 13(3), 219–236. <https://doi.org/10.1080/17526272.2018.1558536>
- Drozdowski, D., Waterton, E., & Sumartojo, S. (2019). Cultural memory and identity in the context of war: Experiential, place-based and political concerns. *International Review of the Red Cross*, 101(910), 251–272. <https://doi.org/10.1017/S1816383119000110>
- Finney, P. (2011). *Remembering the road to World War Two: International history, national identity, collective memory*. Routledge.
- Hutchinson, J. (2017). *Nationalism and war*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198798453.001.0001>
- Hutchinson, J. (2025). Thor's hammer: How warfare enables and disables nation formation. *Nations and Nationalism*, 31(2), 293–308. <https://doi.org/10.1111/nana.13010>
- Nakano, K. (2018). History, politics, and identity in Japan. In K. Clements (Ed.), *Identity, trust, and reconciliation in East Asia: Dealing with painful history to create a peaceful present* (Rethinking Peace and Conflict Studies, pp. 201–222). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-54897-5_9

Rijnoveanu, C. S. (2023). Military history and collective identity. In A. M. Sookermany (Ed.), *Handbook of Military Sciences* (pp. 1–20). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-02866-4_92-1

Yoneyama, L. (1999). *Hiroshima Traces: Time, Space, and the Dialectics of Memory* (1st ed.). University of California Press.

Дата надходження статті: 10.07.2025

Дата прийняття статті: 20.08.2025

Опубліковано: 30.09.2025